

## СПІЛЬНІ РИСИ Й НАЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІКИ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ

УДК 332.012.24

Магдич А. С.

Виявлено загальні риси та національні особливості економіки країн Центральної та Східної Європи (ЦЄ), які можна розглядати як сукупність чинників формування регіональної ідентичності країн ЦЄ. У результаті аналізу величини та динаміки зовнішньоторговельної квоти регіону ЦЄ порівняно з іншими регіонами світу обґрунтовано високий ступінь інтегрованості регіону ЦЄ у світове господарство. Виявлено на основі порівняльного аналізу темпів економічного зростання, розміру економіки та рівня доходу в промислово розвинутих країнах і країнах ЦЄ особливості економічного розвитку в останніх. Проаналізовано рівень та чинники глобальної конкурентоспроможності країн ЦЄ, визначено місце регіону ЦЄ у світовій економіці.

*Ключові слова:* регіон ЦЄ, регіональна ідентичність, зовнішньоторговельна квота, розмір економіки, рівень глобальної конкурентоспроможності, транзитивна економіка.

## ОБЩИЕ ЧЕРТЫ И НАЦИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ЭКОНОМИКИ СТРАН ЦЕНТРАЛЬНОЙ И ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЫ

УДК 332.012.24

Магдич А. С.

Виявлены общие черты и национальные особенности экономики стран Центральной и Восточной Европы (ЦВЕ), которые можно рассматривать как совокупность факторов формирования региональной идентичности стран ЦВЕ. В результате анализа величины и динамики внешнеторговой квоты региона ЦВЕ по сравнению с другими регионами мира обоснована высокая степень интеграции региона ЦВЕ в мировое хозяйство. Выведены на основе сравнительного анализа темпов экономического роста, размера экономики и уровня дохода в промышленно развитых странах и странах ЦВЕ особенности экономического развития в последних. Проанализированы уровень и факторы глобальной конкурентоспособности стран ЦВЕ, определено место региона ЦВЕ в мировой экономике.

*Ключевые слова:* регион ЦВЕ, региональная идентичность, внешнеторговая квота, размер экономики, уровень глобальной конкурентоспособности, транзитивная экономика.

## COMMON FEATURES AND NATIONAL PECULIARITIES OF THE ECONOMY OF CENTRAL AND EASTERN EUROPEAN COUNTRIES

UDC 332.012.24

A. Magdich

Common features and national peculiarities of the economies of Central and Eastern Europe (CEE), which can be regarded as a group of factors contributing to formation of CEE countries regional identity, are singled out. Detailed analysis of value and dynamics of CEE countries' export quota compared to other regions of the world allowed to substantiate high degree of integration of CEE region into the world economy. On the basis of a comparative analysis of GDP growth rates, size of the economy and per capita income level in the

industrialized countries and CEE the peculiarities of economic development in the latter are specified. Special attention is paid to the analysis of level and factors of CEE countries' global competitiveness and position of CEE region in the global economy.

*Keywords:* CEE region, regional identity, foreign trade quota, size of the economy, the global competitiveness level, transition economy.

Посилення процесів глобалізації та конкурентної боротьби за ринки збуту та сировини змушує багато країн шукати нові способи відстоювання національних інтересів, що нерідко вимагає від територіально суміжних держав об'єднання спільних зусиль. Не завжди у регіональні об'єднання інтегруються однакові за рівнем розвитку держави – у такому разі динамічній трансформації піддаються не тільки самі країни, але й регіон в цілому. У результаті цих процесів національні інтереси окремих країн перетворюються на інтереси певного регіону. Політика XXI століття моделюватиметься політикою регіонів і відносин між ними. Саме регіони все більшою мірою виступають як стабілізуючі центри у найрізноманітніших частинах земної кулі (ЄС, НАФТА, Центральноєвропейська ініціатива та ін.).

Проблемам нерівномірного соціально-економічного розвитку регіонів світу присвячено багато досліджень як у зарубіжній, так і вітчизняній літературі, серед яких за глибиною дослідження проблематики можна виділити роботи Барро Р. Дж., Х. Сала-і-Мартіна, Ф. Агьона, М. Шанкермана, Н. Кампоса, Ф. Корічеллі, В. Денисюка, В. Будкіна [1 – 5].

Регіон Центральної та Східної Європи почав трансформуватися з історико-географічного поняття у геополітичне утворення наприкінці 1989 року в зв'язку з послабленням комуністичних режимів у ряді країн. Утім становлення східно-європейської регіональної ідентичності у формі "Соціалістичної співдружності" почало відбуватися вже наприкінці 40-х – першій половині 50-х років ХХ ст. На сьогодні регіон фактично оформився у геополітичному вимірі – регіон країн Центральної та Східної Європи, втім питання про те, які країни його формують, залишається відкритим: у міжнародній економічній практиці не існує єдиної думки щодо того, які саме країни слід відносити до цього регіону.

Ось список країн, які різні організації відносять до регіону ЦЄЄ: Албанія, Боснія і Герцеговина, Білорусія, Болгарія, Естонія, Кіпр, Косово, Латвія, Литва, Мальта,

Македонія, Молдова, Польща, Росія, Румунія, Сербія, Словаччина, Словенія, Туреччина, Угорщина, Україна, Хорватія, Чехія та Чорногорія.

Однак більшість експертів відносять до регіону ЦЄЄ транзитивні економіки, що простягаються на схід до кордону з Німеччиною та на південь до кордону з Грецією [6; 7]. Автор вважає необхідним проаналізувати 15 транзитивних економік регіону, три з яких належить до Східної Європи: Україна, Росія, Білорусія; п'ять – до країн Центральної Європи: Угорщина, Словаччина, Словенія, Чехія та Польща; три Прибалтійські країни: Латвія, Литва та Естонія; чотири країни Балканського регіону: Сербія, Хорватія, Румунія та Болгарія. Ця вибірка виключає країни з відносно малими економіками (номінальним ВВП, значення якого менше за 20 млрд дол.).

Криза 2008 – 2009 років показала, що економіки регіону мають багато спільного, стикаються зі схожими проблемами і є дуже взаємозалежними [8]. Але часто ризики сьогодення є потенційними можливостями для економіки. Якщо належним чином використати ці можливості, то регіон зможе повернутися на шлях стійкого економічного зростання. Варто спробувати виявити спільні риси та національні відмінності у економічному розвитку країн регіону.

У ході дослідження було проаналізовано максимальний за тривалістю період часу, для якого за усіма країнами є порівняльні статистичні дані.

З початку 2000-х років і до появи глобальної фінансової кризи у 2008 році Центральна та Східна Європа була одним із регіонів світу, що найбільш динамічно розвивався, стабільно випереджав Західну Європу за темпами економічного зростання (рис. 1).

Економічне відставання від західноєвропейських країн скорочувалося, хоча й залишалося істотним. У більшості країн покращилися структурні та якісні характеристики економіки, прискорилося зростання промислового виробництва, а у Словаччині, Польщі та Чехії промислове виробництво із середини 2000-х років почало зростати швидше за ВВП.

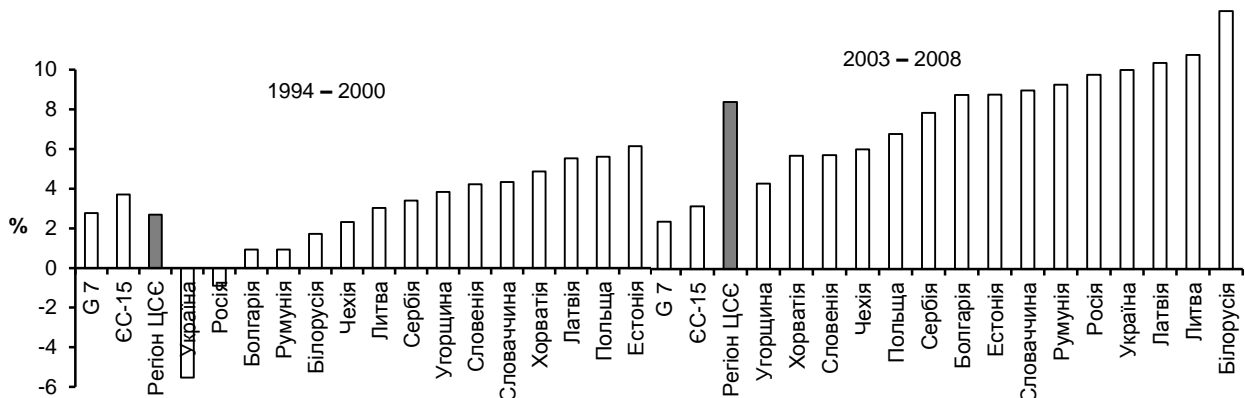


Рис. 1. Темпи економічного зростання країн ЦСЄ  
(складено та розраховано автором за даними Світового банку [9])

Поступово скорочувалися ресурсомісткі виробництва з низьким рівнем технологій і розширювалися потужності з виробництва більш складної продукції з більшою доданою вартістю. У 2006 році регіон досягнув максимальних

темтів зростання ВВП, починаючи з 90-х років, – 7,4 %, проте темпи економічного зростання країн ЦСЄ були не надто високими серед країн із ринками, що розвиваються та формуються (рис. 2).

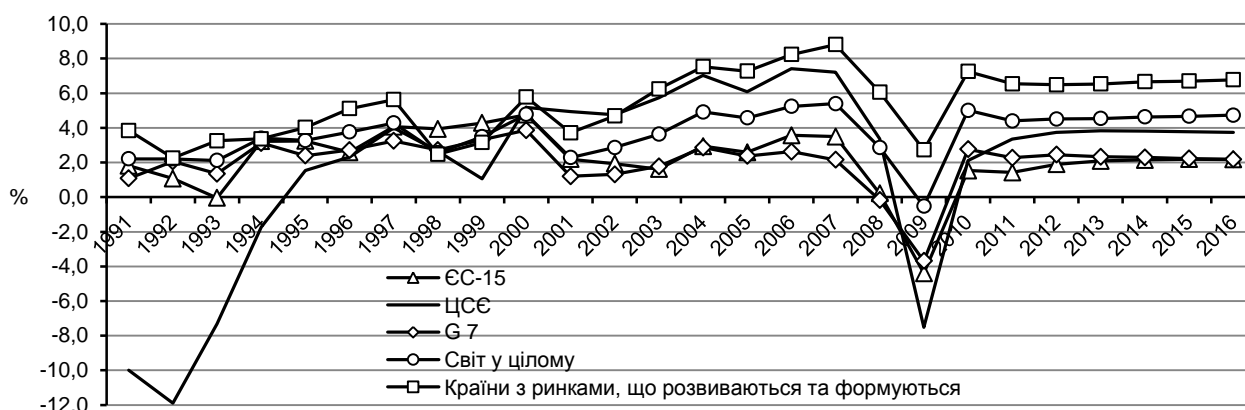


Рис. 2. Зміна темпів приросту ВВП, 1991 – 2016 роки  
(складено та розраховано автором за даними Світового банку [9])

Проведений аналіз дозволив виявити загальні для усіх країн регіону особливості економічного розвитку.

По-перше, усі ці країни належать до постсоціалістичних країн, ринкові перетворення в яких почалися (з різним ступенем інтенсивності) лише у 80 – 90-х роках минулого століття. Держави цього географічного простору (від Балтики до Адріатики) двічі піддавалися кардинальним трансформаціям: у 40-х роках, коли здійснився поворот від західної моделі суспільного розвитку до соціалістичної (країни цього регіону на чолі з СРСР були об'єднані в єдиний геополітичний регіон) та наприкінці 80-х років, коли сталися розпад Югославії та Чехословаччини й об'єднання Німеччини.

Досвід ринкового реформування виявився найбільш вдалим у країнах Центральної Європи. Це пов'язано з тим, що ці країни завжди мали більш відкриті економіки з досить вагомими елементами ринку. Це зумовило той факт, що реформи у цій групі країн почалися набагато раніше, ніж у СРСР.

Іншою спільною рисою країн ЦСЄ є те, що усі вони, за винятком Росії, є країнами з так званою малою економікою, з часткою національного ВВП, що не перевищує одного відсотка від світового. Для порівняння: частка ВВП США у світовому ВВП у 2009 році склала більш ніж 20 %, Китаю – 13 %, Японії – 6 %, Індії – 5 %, Канади – 1,8 %, Італії – 2,5 %, Франції та Великобританії – близько 3 %, Німеччини – 4 %. Частка усього регіону ЦСЄ у світовому ВВП складає близько 6 % та має тенденцію до скорочення [9].

Ще однією особливістю країн регіону, за винятком України, є те, що усі вони належать до групи країн з високим та вищим середнім доходом (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація країн ЦСЄ за рівнем доходу [9]

|                  |                |        |
|------------------|----------------|--------|
| Країни з високим | Країни з вищим | Країни |
|------------------|----------------|--------|

| доходом                                                          | середнім доходом                                           | з нижчим середнім доходом |
|------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------|---------------------------|
| Естонія, Польща, Словенія, Словаччина, Хорватія, Чехія, Угорщина | Білорусія, Болгарія, Латвія, Литва, Румунія, Росія, Сербія | Україна                   |

Наступні спільні риси країн ЦСЄ – висока інтегрованість у світове господарство й істотна залежність від зовнішньої торгівлі. Економіка будь-якої країни вважається відкритою, якщо зовнішньоторговельна квота становить більше ніж 25 %. Починаючи з 2001 року, середній показник по регіону перевищує зазначений рівень більше ніж у два рази.

Зовнішньоторговельна квота країн регіону значно перевищує аналогічні показники країн "Великої Сімки" та дещо перевищує показники регіону ЄС-15 (табл. 2). Цікавим є той факт, що частка зовнішньої торгівлі у ВВП країн ЦСЄ є значно вищою, ніж у більшості країн, що розвиваються.

Необхідно розглянути позиції країн ЦСЄ стосовно рівня глобальної конкурентоспроможності.

Спеціалісти Всесвітнього економічного форуму вже більше ніж три десятиліття вивчають чинники, що дозволяють національним економікам досягти довгострокового зростання. У 2004 році економісти форуму запропонували глобальний індекс конкурентоспроможності, який оцінює національну конкурентоспроможність на основі аналізу мікро- та макроекономічних чинників: 1) якість інститутів; 2) інфраструктура; 3) макроекономічна стабільність; 4) здоров'я і початкова освіта; 5) вища освіта і професійна підготовка; 6) ефективність ринку товарів і послуг; 7) ефективність ринку праці; 8) розвиненість фінансового ринку; 9) технологічний рівень; 10) розмір ринку; 11) конкурентоспроможність бізнесу; 12) інноваційний потенціал.

**Динаміка зміни зовнішньоторговельної квоти у різних регіонах світу, 1991 – 2009 роки**  
(складено та розраховано автором за даними Світового банку [9])

| Регіон/країна                     | 1991 | 1993 | 1995 | 1997 | 1999 | 2001 | 2003 | 2005 | 2007 | 2008 | 2009 |
|-----------------------------------|------|------|------|------|------|------|------|------|------|------|------|
| Австралія                         | 15,8 | 17,4 | 18,6 | 18,8 | 19,4 | 21,9 | 19,9 | 19,3 | 20,3 | 20,7 | 22,4 |
| G 7                               | 19,2 | 19,6 | 22,0 | 23,4 | 23,9 | 25,6 | 24,1 | 26,0 | 27,6 | 28,4 | 24,3 |
| АТР*                              | 25,2 | 29,2 | 29,3 | 28,6 | 29,7 | 32,3 | 36,5 | 42,9 | 41,4 | 36,4 | 30,4 |
| Лат. Америка та Карибський басейн | 15,5 | 15,8 | 18,7 | 19,3 | 19,7 | 20,3 | 21,7 | 23,1 | 23,4 | 23,9 | 21,4 |
| Середній Схід та Північна Африка* | 30,0 | 29,2 | 27,5 | 25,4 | 24,1 | 26,2 | 30,7 | 35,4 | 35,7 | ...  | ...  |
| Південна Азія                     | 10,5 | 12,1 | 13,5 | 13,6 | 14,3 | 14,8 | 16,8 | 20,9 | 22,7 | 25,5 | 26,5 |
| Африка південніше Сахари          | 24,6 | 27,2 | 28,8 | 29,4 | 29,8 | 31,7 | 31,6 | 33,6 | 35,2 | 37,5 | 31,0 |
| Китай                             | 19,0 | 24,3 | 22,0 | 19,5 | 19,0 | 21,5 | 28,5 | 34,3 | 33,9 | 31,0 | 23,5 |
| Індія                             | 8,6  | 9,9  | 11,6 | 11,4 | 12,6 | 13,2 | 15,5 | 20,6 | 22,6 | 26,2 | 27,7 |
| СНД**                             | 36,9 | 47,3 | 47,0 | 47,4 | 44,9 | 48,0 | 50,4 | 48,3 | 49,3 | 49,5 | 43,9 |
| ЦСЄ***                            | 38,9 | 50,1 | 45,6 | 47,5 | 47,3 | 53,8 | 53,0 | 56,1 | 59,0 | 58,4 | 52,2 |
| ЄС-15                             | 37,0 | 36,7 | 40,1 | 43,5 | 45,8 | 50,6 | 46,6 | 50,7 | 54,2 | 55,0 | 49,5 |
| Світ у цілому                     | 18,9 | 19,2 | 20,9 | 22,0 | 22,3 | 24,2 | 24,2 | 26,8 | 28,6 | 29,5 | 23,3 |

Примітки:

\* тільки країни, що розвиваються; \*\* СНД за винятком Росії, Білорусії та України; \*\*\* ЦСЄ без Сербії.

Долучивши до індексу концепцію стадій розвитку М. Портера, економісти форуму класифікували країни світу за наявністю трьох чинників економічного зростання: інновацій, ефективності економіки та забезпеченості ресурсами. За М. Портером, збереження конкурентоспроможності на першій стадії розвитку здійснюється за рахунок забезпеченості природними ресурсами та некваліфікованою робочою силою. В країнах, які знаходяться на цій стадії, економічне зростання залежить переважно від чинників 1 – 4, а низька продуктивність відповідає низькому рівню зарплат. У міру збільшення заробітної плати при подальшому розвитку країни переходять на другу стадію, коли економічне зростання визначається ефективністю. На даному етапі виробничі процеси мають стати більш раціональними, а якість продукції – підвищитися. Цьому сприяють чинники 5 – 10. І врешті, лише на третій стадії розвитку країни конкурують за допомогою інновацій та вміння створювати нову унікальну продукцію. Підтримка зростаючого рівня зарплат стає можливою тільки за рахунок зростаючої продуктивності. Спеціалісти форуму зазначають, що всі дванадцять чинників певною мірою впливають на темпи зростання у всіх країнах, але питома вага кожного з них залежить від стадії розвитку країни.

Економічне зростання більшості розвинутих країн залежить від інновацій та знаходиться на третій стадії (табл. 3). Більшість країн ЦСЄ знаходиться на другій або здійснює перехід до третьої стадії розвитку [10].

Таблиця 3

**Класифікація країн ЦСЄ за стадіями розвитку**

| Стадія 1 | Перехід від 1 до 2 | Стадія 2                                                | Перехід від 2 до 3                             | Стадія 3             |
|----------|--------------------|---------------------------------------------------------|------------------------------------------------|----------------------|
| –        | Україна            | Болгарія, Латвія, Литва, Польща, Румунія, Росія, Сербія | Хорватія, Чехія, Естонія, Угорщина, Словаччина | Словенія, G 7, ЄС-15 |

Дані табл. 3 свідчать, що сьогодні переважна частина країн регіону знаходиться на периферії глобальної економіки.

Таким чином, спільними рисами країн ЦСЄ, що дозволяють згрупувати їх в єдиний об'єкт наукового дослідження – регіон Центральної та Східної Європи, є: належність до єдиного геополітичного простору; планова система господарювання у минулому; невеликий розмір внутрішнього ринку (за винятком Росії), належність до групи країн із вищим середнім та вищим рівнем доходу (за винятком України); висока інтегрованість у світове господарство, периферійна позиція на глобальних ринках.

Частка зовнішньої торгівлі у ВВП країн ЦСЄ є значно вищою не тільки порівняно з розвинутими економіками, але й більшістю країн, що розвиваються. З одного боку, висока інтегрованість у світове господарство виступає чинником економічного зростання регіону, але істотна залежність від зовнішньої торгівлі виявилась однією з причин глибокої рецесії під час глобальної фінансово-економічної кризи 2008 року.

Незважаючи на те, що у всіх країнах регіону покращилися структурні та якісні характеристики економіки, економічне відставання від західно-європейських країн залишається істотним. Переважаюча більшість країн як і раніше входять до групи країн із середнім доходом та знаходяться на другій або здійснює перехід до третьої стадії розвитку згідно з глобальним індексом конкурентоспроможності, що обумовлює периферійне положення регіону у глобальній економіці.

Центральна та Східна Європа є одним із регіонів світу, що найбільш серйозно постраждав від глобальної економічної кризи 2008 року. У зв'язку з цим перспективним напрямом подальших досліджень є дослідження регіональної специфіки макроекономічної динаміки країн ЦСЄ.

**Література:** 1. Aghion Ph. Competition, Entry and the Social Returns to Infrastructure in Transition Economies / Ph. Aghion, M. Schankerman // Economics of Transition. – 1999. – Vol. 7. – No. 1. – Pp. 79–101. 2. Barrow R. Convergence across states and regions / R. J. Barrow, X. Sala-i-Martin // Brooking Papers on Economic Activity. – 1991. – No. 2. – Pp. 107–158. 3. Будкін В. Співдружність незалежних держав у регіональному та економічному вимірах / В. Будкін // Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. Економіка. – 2008. – С. 46–52. 4. Денисюк В. Единое европейское экономическое пространство как фактор устойчивого экономического роста в Украине / В. Денисюк // Економічний часопис – XXI. – 2003. – № 9. – С. 22–35. 5. Campos N. F. Growth in Transition: What We know, What We don't, What We Should / N. F. Campos, F. Coricelli // William Davidson Working Paper. – 2002. – No. 470. – P. 75. 6. Report on Transformation. Hard Landing: Central and Eastern Europe Facing the Global Crisis, 19th Economic Forum Krynica Zdroj, Poland, 9–12 September 2009 // Price Water House Coopers publication. – 2009. – 104 p. 7. Swinnen J. The political economy of land reform choices in Central and Eastern Europe / J. Swinnen // Economics of Transition. – 1999. – Vol. 7. – No. 3. – Pp. 637–664. 8. Задоя А. А. Общие черты и национальные особенности экономического кризиса в странах Восточной и Центральной Европы / А. А. Задоя // Научные труды Донецкого национального технического университета. Серия : экономическая. – 2010. – Вып. 37–1. – С. 103–108. 9. The World Bank. World Development Indicators (WDI)&Global Development Finance (GDF) [Electronic resource]. – Access mode : <http://databank.worldbank.org/ddp/home.do>. 10. The Global Competitiveness Report 2010 – 2011 [Electronic resource] / [Edited by Professor Klaus Schwab]. – Geneva : The World Economic Forum, 2011. – 544 p. – Access mode : <http://www.weforum.org/en/initiatives/gcp/Global%20Competitiveness%20Report/index.htm>.

**References:** 1. Aghion Ph. Competition, Entry and the Social Returns to Infrastructure in Transition Economies / Ph. Aghion,

M. Schankerman // Economics of Transition. – 1999. – Vol. 7. – No. 1. – Pp. 79–101. 2. Barrow R. Convergence across states and regions / R. J. Barrow, X. Sala-i-Martin // Brooking Papers on Economic Activity. – 1991. – No. 2. – Pp. 107–158. 3. Budkin V. Spivdruzhnist nezaleznykh derzhav u rehionalnomu ta ekonomichnomu vymirakh [Commonwealth of Independent States in regional and economic dimensions] / V. Budkin // Visnyk KNU im. T. Shevchekka. Ekonomika [Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University. Series: Economics]. – 2008. – Pp. 46–52. 4. Denisyuk V. Yedinoe yevropeyskoye ekonomicheskoye prostranstvo kak faktor ustoychivogo ekonomicheskogo rosta v Ukraine [Common European economic space as a factor of sustainable economic growth in Ukraine] / V. Denisyuk // Ekonomichnyi chasopys – XXI [The Economic Annals – XXI Journal]. – 2003. – No. 9. – Pp. 22–35. 5. Campos N. F. Growth in Transition: What We know, What We don't, What We Should / N. F. Campos, F. Coricelli // William Davidson Working Paper. – 2002. – No. 470. – P. 75. 6. Report on Transformation. Hard Landing: Central and Eastern Europe Facing the Global Crisis, 19th Economic Forum Krynica Zdroj, Poland, 9–12 September 2009 // Price Water House Coopers publication. – 2009. – 104 p. 7. Swinnen J. The political economy of land reform choices in Central and Eastern Europe / J. Swinnen // Economics of Transition. – 1999. – Vol. 7. – No. 3. – Pp. 637–664. 8. Zadoya A. A. Obschchie cherty i natsionalnye osobennosti ekonomicheskogo krizisa v stranakh Vostochnoy s Tsentralnoy Yevropy [Common features and national characteristics of the economic crisis in Eastern and Central Europe] / A. A. Zadoya // Nauchnye trudy Donetskogo natsionalnogo tekhnicheskogo universiteta. Seriya: ekonomicheskaya [Research Papers of Donetsk National Technical University. Series: Economics]. – 2010. – Vol. 37–1. – Pp. 103–108. 9. The World Bank. World Development Indicators (WDI)&Global Development Finance (GDF) [Electronic resource]. – Access mode : <http://databank.worldbank.org/ddp/home.do>. 10. The Global Competitiveness Report 2010 – 2011 [Electronic resource] / [Edited by Professor Klaus Schwab]. – Geneva : The World Economic Forum, 2011. – 544 p. – Access mode : <http://www.weforum.org/en/initiatives/gcp/Global%20Competitiveness%20Report/index.htm>.

#### Інформація про автора

**Магдич Аліса Сергіївна** – канд. екон. наук, викладач кафедри міжнародної економіки та економічної теорії Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля (49000, Україна, м. Дніпропетровськ, вул. Набережна Леніна, 18, e-mail: [magdich-alisa@rambler.ru](mailto:magdich-alisa@rambler.ru)).

#### Информация об авторе

**Магдич Алиса Сергеевна** – канд. экон. наук, преподаватель кафедры международной экономики и экономической теории Днепропетровского университета имени Альфреда Нобеля (49000, Украина, г. Днепропетровск, ул. Набережная Ленина, 18, e-mail: [magdich-alisa@rambler.ru](mailto:magdich-alisa@rambler.ru)).

#### Information about the author

**A. Magdich** – Ph.D. in Economics, lecturer of International Economics and Economic Theory Department of Alfred Nobel Dnipropetrovsk University (18 Naberezhna Lenina St., 49000, Dnipropetrovsk, Ukraine, e-mail: [magdich-alisa@rambler.ru](mailto:magdich-alisa@rambler.ru)).

*Рецензент*  
докт. екон. наук,  
професор Попов О. Є.

*Стаття надійшла до ред.*  
22.02.2013 р.